

DOI 10.26886/2414-634X.8(35)2019.4

UDC: 37(09) «19.../20»

**ESTABLISHMENT AND FEATURES OF DEVELOPMENT OF
YELYSAVETHRAD PRIVATE WOMEN'S SCHOOL**

M. D HOSLEN (1906–1919)

O. Akimkin, applicant

<http://orcid.org/0000-0002-3214-6106>

Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University,
Ukraine, Kropyvnytskyi

In the article, on the basis of archival materials and other sources, to reveal the peculiarities of formation and development of the Yelysavethrad Private Women's College M. D. Hoslen. It is established that at the moment there are no such scientific studies where the genesis of the private women's education of the Yelysavethrad region of the researched period would be systematically and fully analyzed, therefore the question of the development of private women's education in the region of the early XX century needs further studying. It was found that, for objective reasons, public educational institutions had limited the ability to innovate over the studied historical period. Much greater potential for innovation had private educational institutions, whose founders tried to build a pedagogical process on a humanistic basis, to increase its effectiveness by introducing changes in content, methods and forms of education and upbringing. The specificity of the organizational foundations of private education in the region of the studied period is conditioned by the active social-pedagogical movement, within which the subjects of school development were structured according to socio-economic and national-cultural interests. It was found that about half of the total number of educational establishments in Yelysavethrad Region was private in the second half of the XIX – early

XX centuries, enabling their leaders to introduce their own methods and developments into the educational process.

The analysis of theoretical and practical aspects of the functioning of the Yelysavethrad Private Women's College M. D. Hoslen allowed determining the specific features of innovations and peculiarities of the process of implementation of innovative projects in the educational process at a certain historical stage, which is actual for the development and application of modern modification educational proffers. The analysis and systematization of the researches on this problem have been further developed.

Key words: Yelysavethrad Region, private education, Yelysavethrad Private Women's College M. D. Hoslen, private initiative.

здобувач, Акімкін О. М. Становлення та особливості розвитку Єлисаветградського приватного жіночого училища М. Д. Гослен (1906–1919) / Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Україна, м. Кропивницький

У статті на основі архівних матеріалів та інших джерел розкрити особливості становлення та розвитку Єлисаветградського приватного жіночого училища М.Д. Гослен (1906–1919). Встановлено, що на даний час немає таких наукових досліджень, де було б системно і в повній мірі проаналізовано ґенезу приватної жіночої освіти Єлисаветградщини досліджуваного періоду, тому питання розвитку приватної жіночої освіти регіону початку ХХ століття потребує подальшого вивчення. З'ясовано, що у досліджуваний історичний період через об'єктивні причини державні навчально-виховні заклади мали обмежені можливості для здійснення нововведень. Значно більший інноваційний потенціал мали приватні навчальні заклади, засновники яких намагалися побудувати

педагогічний процес на гуманістичних засадах, підвищити його ефективність через привнесення змін у зміст, методи і форми навчання і виховання. Специфіка організаційних засад приватної освіти регіону досліджуваного періоду зумовлена активним громадсько-педагогічним рухом, у межах якого відбувалося структурування суб'єктів розвитку шкільництва відповідно до соціально-економічних та національно-культурних інтересів. З'ясовано, що біля половини від загальної кількості навчальних закладів на Єлисаветградщині в другій половині XIX – на початку XX століття були приватними, що давало змогу їх керівникам впроваджувати свої власні методики і розробки у навчально-виховний процес. Аналіз теоретичного і практичного аспектів функціонування Єлисаветградського приватного жіночого училища М. Д. Гослен дозволив визначити специфічні риси нововведень й особливості процесу впровадження інноваційних проектів у освітній процес на певному історичному етапі, що є актуальним для розробки та застосування сучасних модифікаційних освітніх пропозицій. Подальшого розвитку набули аналіз і систематизація досліджень з даної проблеми.

Ключові слова: Єлисаветградщина, приватна освіта, Єлисаветградське приватне жіноче училище М. Д. Гослен, приватна ініціатива.

Постановка проблеми. Зміна соціально-економічних і політичних умов у нашій державі спричинила появу напівдержавних і приватних навчальних закладів, які нині перебувають на етапі активних пошуків шляхів вирішення завдань, які висувають перед ними учні, їхні батьки, суспільство загалом. З огляду на це актуалізується звернення до досвіду минулого, зокрема періоду другої половини XIX – початку XX століття, коли приватні навчальні заклади були досить поширеними.

Означений період увійшов у сучасну історію України як час кардинальних змін в усьому суспільстві. У цей час відбувалися активні суспільні процеси, пов'язані з швидкими темпами розвитку промисловості, що, у свою чергу, викликало зміни в освіті: розширювалася мережа початкових і середніх загальноосвітніх навчальних закладів, з'являлися нові типи навчально-виховних закладів (реальні училища, професіоналізовані навчальні заклади тощо), удосконалювалися зміст, методи і форми роботи у них.

У підходах до оцінки розвитку української науки виняткове значення становить урахування регіонального компоненту. Зауважимо, що близько половини від загальної кількості середніх загальноосвітніх закладів на Єлисаветградщині в другій половині XIX – на початку XX століття були приватними, що давало змогу їх керівникам впроваджувати свої власні методики і розробки у навчально-виховний процес. Накопичений досвід взаємодії приватної та державної ланок освіти може стати в нагоді на етапі відродження та розвитку приватної освіти в Україні в умовах пошуку нових смислових орієнтирів та одночасного збереження надбань культуротворчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясовано, що на сучасному етапі посилився інтерес до вивчення становлення та розвитку приватних навчальних закладів регіону, що засвідчують праці сучасних українських учених О. Боська [1], І. Добрянського [2], А. Кендюхової [3], В. Постолатія [2], О. Філоненко [5;6], С. Шевченко [7] та ін. У цих дослідженнях розкрито основні тенденції розвитку приватної освіти на Єлисаветградщині загалом та жіночої зокрема.

Аналіз стану дослідженості означеної проблеми засвідчує, що значну частину джерел, зокрема архівних, ще не введено у науковий обіг, а накопичений досвід організації і забезпечення навчально-

виховного процесу в приватних жіночих навчальних закладах регіону висвітлено недостатньо.

Формулювання цілей статті. Враховуючи актуальність, наукове та практичне значення проблеми, недостатнє її вивчення, ставимо за мету розкрити особливості становлення та розвитку Єлисаветградського приватного жіночого училища першого розряду М. Гослен.

Виклад основного матеріалу статті. 28 грудня 1905 року, Марії Дезирівні Гослен, що мала звання домашньої вчительки, дозволеної було відкрити у м. Одесі приватне жіноче училище першого розряду. У 1906 році за пропозицією Опікуна Одеського навчального округу від 11 серпня 1906 року училище переведено до м. Єлисаветграда. Упродовж двох наступних років училище стало досить престижним навчальним закладом і мало сім основних класів та два підготовчих. У 1908 році, згідно з розпорядженням товариша Міністра Народної освіти статського радника Георгієвського, училище М. Гослен перетворено в жіночу гімназію, прирівняну до урядових за програмою і правами. З появою у 1916 році восьмого додаткового загальноосвітнього класу випускниці могли, після його закінчення, без іспитів вступати до вищих навчальних закладів Російської імперії. Однак викладачі не мали прав державних службовців [1, с. 18] .

Навчалися в гімназії дівчата з Херсонської, Київської, Полтавської, Подільської губерній. Соціальний статус батьків учениць ще раз підтверджує, що освіта у XIX – на початку XX століття була доступною, в основному, лише певним верствам населення. Серед батьків зустрічаємо міщан, купців, військовослужбовців, осіб духовного сану, аристократів. Чимало дітей походило з селянських сімей, проте багато з них не були в змозі закінчити гімназію через фінансові труднощі.

Приймали до гімназії дівчаток різноманітних віросповідань. Наприклад, у 1909 році в гімназії навчалось 264 учениці, з них: православної віри – 46 чи 17,42 %; іудейської – 200 чи 75,75 %; караїмської – 1 чи 0,37 %; лютеранської – 11 чи 4,16 %; римсько-католицької – 2 чи 0,75 %; старообрядці – 4 чи 1,51 % [4, с. 25].

Як видно з цього переліку найбільша кількість учениць, була іудейського віросповідання. Це пояснюється тим, що, по-перше, євреї вважалися досить заможними людьми і мали можливість оплатити навчання своїх дітей, а по-друге, на той час було відносно мало середніх закладів для жінок, де б вони могли здобути освіту.

Для вступу до Єлисаветградської приватної жіночої гімназії потрібно було подати прохання на ім'я директора (цю посаду займала сама М. Гослен) та додати комплект таких документів: метричне посвідчення дівчаток, посвідчення лікаря про стан здоров'я, свідоцтво про звання з позначкою особового номеру у родинному переліку (для міщан-євреїв). Інколи необхідно було додатково представити посвідчення особи батьків майбутньої учениці.

Після складання вступних іспитів, які проводилися на конкурсній основі (деякі не приймалися через нестачу вакантних місць) та зарахування, дівчатка одягали одяг встановленого зразка, який складався з сукні синього кольору, точно встановленого фасону, чорного фартушка та чорного взуття. У 8 класі дівчатам дозволялося носити сукні іншого кольору та фасону, тому що вона могла бути використана в майбутньому. Це був повсякденний одяг. Святковий одяг учениць – це сукня синього кольору, до якої додавалися біла пелерина та білий фартушок. Волосся у гімназії носили розпущеним (при цьому його перев'язували стрічкою) або-ж заплітали у косу.

У гімназії, як і в інших навчальних закладах міста, існувало суворе правило: учениця повинна носити форму, яка належить лише даному навчальному закладу, стежили за її чистотою та охайністю. Батьки учениць навіть залишали розписку про те, що будуть стежити за виконанням цього правила, будь яке порушення якого каралося, аж до, звільнення з учбового закладу.

Гімназія М. Гослен орендувала приміщення по вулиці Острівській (нині вул. Шевченка), в будинку № 9. Оплата йшла з коштів, які вносилися за навчання батьками учениць. Всі кімнати будинку були досить задовільними як в навчальному, так і в санітарно-гігієнічному відношенні. Крім того, в гімназії були кімнати для вчителів, буфетна, бібліотека, гардероб. На 1 січня 1916 року в учнівській бібліотеці гімназії нараховувалося 1365 книг, в тому числі російською мовою – 890, французькою – 23. За головними відділами книги розподілялися наступним чином: з історії – 100; географії – 40, природознавства – 56, художня література – 230 книг.

Заняття в гімназії починалися, з 27 серпня. Навчальний рік тривав до 13 червня.

Вивчали у гімназії Закон Божий (1–7 кл.), російську мову (4–7 кл.), арифметику, геометрію, алгебру (старші класи), фізику, історію (3–7 кл.), географію (1–4 кл.), порівняльну географію (7 кл.), німецьку та французьку мови (1–7 кл.), чистописання (1–4 кл.), малювання (1–7 кл.), рукоділля (1–7 кл.), гігієну (7 кл.), космографію та педагогіку (старші класи) [4, с. 27–28].

У квітні 1912 року згідно з розпорядженням Міністерства Народної освіти було введено викладання домогосподарства в якості необов'язкового навчального предмету в 6 чи 7 класах. На це відводилося не більше двох уроків на тиждень, при цьому цей курс повинен був носити суто практичний характер. Він включав: кулінарне

мистецтво (приготування їжі, заготівля та зберігання продуктів, головні прийоми «фальсифікування» харчових продуктів); догляд за білизною та одягом (прання, прасування, чистка, зберігання тощо); догляд за приміщенням (прибирання пилу, бруду, властивості палива, устрій печей, устрій вентиляції і т. д.).

Викладати даний курс мали право особи, які закінчили приватні курси та школи домогосподарства. До того-ж вони обов'язково повинні були мати середню освіту.

Кількість учениць в класах становила від 30 до 40 осіб. Відомостей про сплату за навчання не збереглося.

На початку 1916 року педагогічна рада звернулася до Опікуна Одеського навчального округу з проханням про відкриття у приватній жіночій гімназії М. Гослен восьмого додаткового загальноосвітнього класу. Опікун погодився за умови, щоб керувала цим класом (на підставі статті 17 Правил створення навчальних закладів від 1 липня 1914 року) людина з вищою освітою, яка б мала великий педагогічний досвід.

До 1916 року в гімназії складалися як перевідні, так і випускні іспити з метою перевірки та оцінки знань учениць. Іспити приймала комісія, що складалася з 3 осіб: голови, асистента та викладача-предметника, які виставляли одну загальну оцінку. Опікун Одеського навчального округу в 1915 році у своєму розпорядженні вимагав, щоб екзамени проходили з усією строгістю без послаблення, а учні, які отримали свідоцтво про освіту, дійсно володіли знаннями в межах програми. Саме тому до екзаменів готувалися заздалегідь і дуже старанно. Якщо гімназистка за певних обставин не змогла добре скласти іспиту, то педагогічна рада дозволяла перескласти його восени або ж виносила рішення про залишення, на другий рік у тому ж класі. В окремих випадках, педагогічна рада могла звільнити учениць від будь-

яких екзаменів (тяжка хвороба та ін.). Оцінки таким ученицям ставили на основі річної успішності [3, с. 89].

За кожен екзамен батьки учениць вносили по 10 крб., в Одеське Казначейство, у депозит Опікуна навчального округу. Випускні іспити проводилися в присутності депутатів від навчального округу. Депутати повинні були мати освіту (бажано вищу), і призначалися зі згоди Опікуна навчального округу. Дуже часто на випускні екзамени, запрошувалися викладачі з інших навчальних закладів міста: з жіночої гімназії, чоловічої класичної гімназії, з реального земського училища та ін. Оскільки рукоділля у жіночій гімназії вважалося одним з найважливіших курсів, то на випускному екзамені мені були присутні, наприклад, у 1911 році 12 депутатів, при чому дійсно спеціалістами з цього питання були всього троє осіб.

Після екзамену депутатська комісія звітувала Опікуну навчального округу про те, які позитивні моменти помітили депутатці під час проведення іспиту, які були недоліки, висувала пропозиції щодо їх усунення. Надавались також рекомендації вчителям щодо покращення навчального процесу.

Найкращі учениці нагороджувалися золотими та срібними медалями. Після закінчення 7 класу дівчата одержували свідоцтво про освіту. Закінчення 8 класу надавало можливість для вступу до вищих навчальних закладів без додаткових іспитів. Однак, зазначимо, що гімназистки не мали прав на підвищення чину в разі вступу на державну службу.

11 лютого 1916 року Міністерство народної освіти видало розпорядження «Про перевідні та випускні іспити учнів середніх навчальних закладів», яке стосувалося також і приватних. У цьому документі йшлося про відміну перевідних екзаменів у всіх середніх (чоловічих та жіночих) закладах освіти. З цього часу встигаючі учні

переводилися в наступні класи на підставі річних оцінок. Якщо учні не встигали з деяких дисциплін, то педагогічна рада повинна була призначити повторні іспити восени. Зазначалося, що найголовнішим способом оцінки знань учнів, при переведенні їх з одного класу в інший, не є екзамени, тому що вони не завжди є об'єктивним показником дійсних знань. Як наслідок цього, підтверджуючи необхідність встановлення та використанню інших, більш ефективних, способів оцінювання, з одного боку, засвоєння учнями окремих курсів, а з іншої – постановки самого навчального процесу, підкреслювалась необхідність замість іспитів напрацювати такі методи перевірки знань учнів, при застосуванні яких річна оцінка з кожного предмету була б дійсним, показником засвоєння знань. Вибір цих методів покладался на педагогічну раду.

Випускні іспити теж скасовувалися, однак, якщо учні бажали виправити свої оцінки з будь-якого предмету, то дозволялося складати їх у присутності депутатів від навчального округу. Цього розпорядження дотримувалися і в гімназії М. Гослен [4].

Гімназистки не залишалися поза увагою адміністрації в позаурочний час. В основному контроль за поведінкою та організацією відвідуваних вихованцями гімназії заходів покладался на класних наставниць, які зобов'язані були відвідувати гімназисток вдома, підтримувати тісний зв'язок з батьками. Наставниця могла у будь-який час доби перевірити, чи знаходиться дівчина на місці свого проживання, в яких умовах знаходиться її робоче місце, коли воїна відпочиває, що читає. Між іншим, гімназисткам пропонувався перелік «дозволеної» літератури, тієї що вони могли мати вдома. За зберігання та розповсюдження «недозволеної» літератури суворо карали.

Згідно з правилами, ученицям гімназії, як і будь-якого середнього закладу м. Єлисаветграда та й взагалі держави, заборонялося

відвідувати низку закладів, таких як: театр опери, маскаради, бали, кав'ярні, більярдні, приватні спектаклі та ін. Не дозволялося також з'являтися на вулицях міста після 19 години, гуляти юрбою. Не зовсім хорошим місцем для прогулянок вважалися на той час колишні вулиці Дворцова та Велика Перспективна. Для прогулянок були відведені місця: сад біля жіночої гімназії, кавалерійський бульвар. Усі факти порушення дисципліни та Статуту гімназії ученицями, як під час занять, так і в позаурочний час, заносились до кондуїтних журналів.

Кондуїтний лист заводився при вступі учня до навчального закладу і служив один на весь час перебування там учня. До нього заносилися данні з щоденника про порушення правил шкільної дисципліни. Цим питанням займалися класні наставники чи наставниці, які інформували про це всіх викладачів па засіданнях педагогічної ради. По закінченні кожного навчального року класний наставник чи наставниця вносили в кондуїтний лист характеристику учнів, річні бали за поведінку, уважність та старанність, рішення педради. Якщо учня було залишено на другий рік, зазначалося, з яких предметів учень не встигав.

У 1915/1916 навчальному році педагогічний колектив приватної жіночої гімназії М. Гослен складався з 15 викладачів, крім того, за штатом працювали дві наглядачки. Поряд працювали і чоловіки, і жінки. Більшість викладачів мали вищу освіту, деякі з них навчались за кордоном: у Парижі, Варшаві. Особам з середньою освітою дозволялося викладати лише в молодших класах

До осіб, які прагли посісти вакантну посаду викладача у гімназії, ставилися досить серйозні вимоги. Але задовольнити їх на рівні адміністрації гімназії було недостатньо. До роботи у гімназії новий викладач мав право приступити лише за наказом Опікуна Одеського навчального округу. І навіть після того, як новий вчитель почав працювати, його особа ретельно вивчалася. Існує ціла низка

документів, за якими Опікун зобов'язував директора подати відомості «про педагогічні здібності, моральні і службові якості новопризначених осіб». Причому дані документи належали до розряду секретних. Оформляючи їх, адміністрація гімназії керувалася не лише власними спостереженнями, а й характеристикою з попереднього місця роботи викладача.

Висновки. У ході наукового пошуку встановлено, що на даний час немає таких наукових досліджень, де було б системно і в повній мірі проаналізовано ґенезу приватної жіночої освіти Єлисаветградщини досліджуваного періоду, тому питання розвитку приватної жіночої освіти регіону початку ХХ століття потребує подальшого вивчення.

Аналіз теоретичного і практичного аспектів функціонування Єлисаветградського жіночого училища першого розряду М. Гослен дозволив визначити специфічні риси нововведень й особливості процесу впровадження інноваційних проектів у освітній процес на певному історичному етапі, що є актуальним для розробки та застосування сучасних модифікаційних освітніх пропозицій.

Література:

1. Босько В.М. Історичний календар Кіровоградщини на 2018 рік. Люди. Факти. Події. Кіровоград, Центр.-Укр. видавництво, 2017. 260 с.
2. Добрянський І.А., Постолатій В. В. Громадська та приватна ініціатива в розвитку освіти України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Кіровоград, 1998. 143 с.
3. Кендюхова А.А. З історії розвитку приватної освіти. *Актуальні аспекти дослідження історії міста*: матеріали обл. наук.-практ. істор.-краєзн. конф. Кіровоград, 2004. С. 79–96.
4. Приватна жіноча гімназія М.Д. Гослен, м. Єлисаветград Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. *Державний архів Кіровоградської області*. Ф. 68. Оп. 1. Спр. 17.

5. Філоненко О.В. Освіта Кіровоградщини (Єлисаветградщини) в наукових рефлексіях українських учених (друга половина XIX – XX століття): монографія. Харків: Мачулин, 2017. 412 с.

6. Філоненко О.В. Організація навчально-виховного процесу в приватних навчальних закладах у центральному регіоні України в імперську добу (з кінця XIX – початку XX століття). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 91. С. 240–244.

7. Шевченко С.І. Старі стіни: Єлисаветградська громадська жіноча гімназія. 1860–1920 рр. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2007. 179 с.

References:

1. Bo'sko V.M. (2017). *Istorychnyy kalendar Kirovohradshchyny na 2018 rik. Lyudy. Fakty. Podiyi*. [Historical calendar of Kirovograd region for 2018. People. Facts. Events]. Kirovohrad. 260 s.

2. Dobryans'kyu, I.A., Postolatiy, V.V. (1998). *Hromads'ka ta pryvatna initsiatyva v rozvytku osvity Ukrayiny (kinets' XIX – pochatok XX stolittya)*. [Public and Private Initiative in the Development of Education of Ukraine (end of XIX – beginning of XX century)]. Kirovohrad. 143 s.

3. Kendyukhova, A.A. (2004). *Z istoriyi rozvytku pryvatnoyi osvity*. [Topical aspects of city history research: materials of the region]. Aktua'lni aspekty doslidzhennya istoriyi mista On the history of private education development..: materialy obl. nauk.-prakt. istor.-krayezn. konf. Kirovohrad. S. 79–96.

4. *Pryvatna zhinocha himnaziya M.D. Hoslen, m. Yelysavethrad Yelysavethrads'koho povitu Khersons'koyi huberniyi*. [Private women's gymnasium M.D. Goslen, Yelisavetgrad Yelisavetgrad district of Kherson province]. Derzhavnyy arkhiv Kirovohrads'koyi oblasti. F. 68. Op. 1. Spr. 17.

5. Filonenko, O.V. (2017). *Osvita Kirovohradshchyny (Yelysavethradshchyny) v naukovykh refleksiyakh ukrayins'kykh uchenykh (druha polovyna XIX–XX stolittya)*. [The Education of the Kirovograd Region (Yelysavethrad Region) in Scientific Reflections of Ukrainian Scientists (Second Half) XIX – XX centuries]. Kharkiv: Machulyn. 412 s.
6. Filonenko, O.V. (2010). *Orhanizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu v pryvatnykh navchal'nykh zakladakh u tsentral'nomu rehioni Ukrayiny v impers'ku dobu (z kintsya XIX – pochatku XX stolittya)*. [Organization of educational process in private educational establishments in the central region of Ukraine in the imperial era (from the end of XIX – beginning of XX century)]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 91. S. 240–244.
7. Shevchenko, S.I. (2007). *Stari stiny: Yelysavethrads'ka hromad'ska zhinocha himnaziya. 1860–1920 rr.* [Old walls: Yelysavethrad public women's gymnasium. 1860–1920]. Kirovohrad, RVV KDPU im. Volodymyra Vynnychenka. 179 s.

Citation: O. Akimkin (2019). ESTABLISHMENT AND FEATURES OF DEVELOPMENT OF YELYSAVETHRAD PRIVATE WOMEN'S SCHOOL M. D. HOSLEN (1906–1919). Innovative Solutions in Modern Science. 8(35). doi: 10.26886/2414-634X.8(35)2019.4

Copyright: O. Akimkin ©. 2019. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.